

ADATOK HALOTTKULTUSZHOZ

Kettős megemlékezés

A 19-20. század fordulójának talán leghíresebb, egész Dél- és Kelet-Magyarországon ismert tiszazugi embere Mészáros Mihály volt, a csépai halottlátó. Különleges képességének híre, miszerint kapcsolatot tud teremteni az elhunytak lelkével, messzi földről vonzotta hozzá az elhunytjaik felől érdeklődő embereket. Hiába volt minden egyházi tiltás, a hit, a hiedelem erősebbnek bizonyult. Az egész Alföldről, különösen is a déli megyékből, valamint a Dunántúl keleti feléből is érkeztek hozzá. A nép halottjaikról tudakozódott. A csépai közösség kimagasló személyisége volt, akinek azonban a visszaemlékezések szerint kevesebb híve volt helyben, mint a távolabbi helyeken. Érvényesült a „senki sem próféta a maga hazájában” elv? Egyszerű napszámos ember volt, aki – noha egyes adatok szerint nemesi származású lett volna – tisztességes szegénységben élt családjával. Évei a legnagyobb társadalmi változásokat hozó évtizedekre estek, hiszen Mészáros Mihály 1844-ben született és 1927-ben hunyt el. Ha nemes is volt, kiváltságai éppen fiatal és felnőtt korára elenyésztek. A 19. század utolsó évtizedei a csépaiak számára – épp a kiváltságok elvesztése miatt – a fokozatos elszegényedés éveit jelentették. De életében zajlott a folyószabályozás, a vasútépítés, megjelent Csépán a posta, a telefon, a rádió és a villany is. A társadalmi változások mellett a technikai fejlődés még gyorsabb volt.

A költői, papi és orvosi – s tegyük hozzá lélekbúvár – szerepeket egyesítő személyiségeket Bálint Sándor az első paraszti önéletrajz elé írott tanulmányában *szentembereknek* nevezte, megemlítve, hogy „vannak [...] olyan szentemberek, szentasszonyok is, akikben éppen a *halottlátás* készsége a legelevenebb. Az egyszerű népet ugyanis sajátos lelkialkatánál fogva igen érdekli halottjainak másvilági sorsa. Bizalommal fordul

a *halottlátó*khoz, akik felvilágosítással tudnak szolgálni az elköltözöttek felől.”¹

A korabeli publicisztika egyszerűen népámításnak tartotta Mészáros Mihály működését és félre nem érthető kritikával illette az egyházi hatóságokat is, hogy miért nem tiltják tevékenységét. Bizonyára nem tudták az újságírók, hogy az egyházi hatóságok minden korban szigorúan fölléptek a halottlátókkal szemben.

Tömörkény István és a csépai halottlátó

A csépai halottlátóról legszebben és legértőbben az író, újságíró, néprajzkutató, régész, múzeum- és könyvtárigazgató Tömörkény István (Cegléd, 1866. december 21. – Szeged, 1917. április 24.) írt *A holtakat látó* című novellájában. Rá emlékezve választottuk novellája címét kötetünk címadójának. A híres és ízes szegedi író és hírlapíró százötven évvel ezelőtt született és jövőre lesz kerekén száz éve, hogy elhunyt. Bár osztrák gyökerű családból (Steingassner) származott és nem is Szegeden született, de élete során szegedivé vált, írásaiban a szegedi és a dél-alföldi nép megannyi lélektanilag is hiteles néprajzi leírását adta.

1899-ben lett a Somogyi Könyvtár és a Városi Múzeum tisztviselője. Reizner János halála után pedig 1904-ben az intézmény igazgatója. Muzeológusként a parasztság hagyományos tárgyi emlékeit gyűjtötte be múzeumába, míg írásaiban megörökítette polgárosodó parasztság mindennapjait, különösen a „célszerű szegény emberek” életét. Egy letűnt világ, egy változó tájnyelv emlékeinek egész sora, s gyorsan eltűnő hagyományos életformák köszönhetik megmentésüket Tömörkény István írásainak. Így nagy beleérzéssel örökítette meg novelláiban a paraszti vallásosság néhány esetét, mint a Mária-látás vagy *A holtakat látó* című írásában.

Nemcsak a szűkebb Szegedről írt, hanem a dél-alföldi emberekről. Így kerülhetett halló- és látókörébe a szegedi egyszerű nép között már a 19. század végén sokat emlegetett csépai halottlátó ember, Mészáros Mihály is. Újságíróként nem hagyhatta ki a kínálkozó lehetőséget: fölkereste a „csépai subás szentet”. Valószínűsíthető, hogy ő a szerzője a *Szegedi Napló* 1890-ben és 1893-ban névtelenül megjelent cikkének is.² Látogatásának

1 Bálint 1942. 22-23.

2 A cikkekben eredetileg szereplő cz-eket a mai helyesírás szerint c-nek, a gyakori i-eket és ü-eket pedig a megfelelő helyen í-nek és ű-nek írtuk. BG

történetét írta meg *A holtakat látó* című novellájában. (Kötetünk címét e novellától kölcsönöztük!) E látogatás lelki előkészítéséről, s a szándék megfoganasáról beszél a *Mária-látás* című írásában.³ Mág e két novellája talán a leghitelesebb leírása a korabeli gondolkodásmódnak, a népi vallásos érzületnek és képzeteknek, és legszebb leírása a csépai „szent embernek”, de a halottlátó rövid említésével találkozunk *A pusztai titok* és a *Kuruzslók* című novellában is.

Az író születésének százötvenedik (2016) és halálának századik (2017) évfordulója adta az ötletet, hogy rá emlékezve gyűjtsük kötetbe a csépai halottlátóról szóló eddig megjelent írásokat, s ezzel tisztelgjünk a nagy író munkássága és a 90 éve elhunyt csépai ember emléke előtt.

Egyéb források és elemző írások a csépai halottlátóról

S bár először Tömörkény István írt a csépai halottlátóról, Mészáros Mihály alakja megjelent más alföldi írók műveiben is. Kiskunfélegyházi gyermekkori és szegedi emlékek formálódhattak szavakba Móra Ferencnek (Kiskunfélegyháza, 1879 – Szeged, 1934) *A festő halála* című regényében.⁴ A tiszalpäri Kádár Lajos (Alpár, 1896 – Budapest, 1982) pedig több írásában is megemlíti. Kádár Lajostól egy részletet választottunk *Tyukász Péter* regényéből, aminek megírásához nyilván felhasználta Tömörkény István itt közölt egyik novelláját, s kifejezetten utal is az író és felesége csépai látogatására.⁵

Bálint Sándor is, a néprajz neves szegedi tudósa már az 1930-as években gyűjtött és gyűjtetett tanítványaival a csépai halottlátóról szóló emlékeket. Így került bele kötetünkbe Pataki Emil leírása Bálint Sándor hagyatékából.⁶ Így foglalhatta össze máig érvényes megállapításait az ún. szentemberekről, közéjük számítva a csépai Mészáros Mihályt is.⁷

Beválogattunk a kötetbe korabeli újságcikkeket és egy levelet is.⁸ Amíg a helyi és az országos sajtó érdeklődése inkább a szenzációt keresi

3 Tömörkény 1911.

4 Móra 1921. A novellákat hűen adjuk vissza szövegükben, de az eredeti szövegben szereplő cz-eket a mai helyesírás szerint c-nek, a gyakori i-eket és ü-eket pedig a megfelelő helyen í-nek és ű-nek írtuk. BG

5 Kádár 1944.

6 Pataki Emil é.n.

7 Bálint 1942.

8 Kunszentmárton Plébániai Irattár, jelzet nélkül. Másolat 2014 nyarán.

és véli megtalálni, addig a pécskai (ma Arad megye, Románia, a Maros völgyében) plébános érdeklődő levele a híveit a babonaságtól megóvni akaró, aggódó lelkipásztori magatartás jele. Egy tipikus vándormondát örökít meg a kunszentmártoni Ecsédy Ferenc visszaemlékezése.⁹

A csépai halottlátó működését és tevékenységét először e sorok írója foglalta össze és elemezte még 1982-ben részletesen.¹⁰ Az ott leírt és itt újra közölt megállapításokhoz nincs mit hozzátenni, azok máig érvényesnek hatnak. Ezt követően – tevékeny támogatásunkkal – Czövek Judit végzett Csépan terepkutatást.¹¹ Az ő írását is közöljük anélkül, hogy bizonyos adatpontosítást, adategyeztetést végeztünk volna el. E két tanulmány a halottlátók alakjának máig legfontosabb néprajzi-folklorisztikai elemzései, jóllehet említés szintjén a csépai halottlátóról Kálmány Lajos (1852-1919) és Diószegi Vilmos (1923-1972) is megemlékezik.¹² Nem kizárt, hogy Kálmány Lajos személyesen is találkozhatott Mészáros Mihállyal, amikor valamikor a 19. század végén Tiszakürtön kutatott. Útja során valószínűleg Csépan szállhatott meg mint a legközelebbi katolikus plébánián.

Tanulságos, hogy a csépai szájhagyományban emlegetett Isztiméren, ahol Mészáros Mihálynak utódja támad, valóban működött egy halottlátó, ám ő még Mészáros Mihály előtt, 1919-ben elhunyt. Róla Varró Ágnes emlékezett meg egy tanulmányban.¹³

A halottlátó a gyászolás rítusában

A halottlátó hiedelemkörének az alapja a lélekhit, a túlvilágba vetett hit, s az a meggyőződés, hogy a két világ között valamilyen átjárás, kapcsolat lehetséges. A halottlátó felkeresése hozzátartozott egy időben a gyász rítusához. A látogatással, a halott lelkével való kommunikációval zárult le voltaképp az a folyamat, amit gyászolásnak, gyásznak nevezünk. A halottlátó tevékenységének lélektani funkciója is ez volt: megnyugtatni a hátramaradottakat arról, hogy elhunyt hozzátartozójuk jó helyen van, imádkozzanak, misét mondassanak értük. Ezáltal még a vallásgyakorlás

---

9 Ecsédy é.n.

10 Barna 1982.

11 Czövek 1987.

12 Kálmány ittjártának időpontját nem ismerjük. De valószínű ekkor vehette magához az 1769-ben készült kéziratos énekeskönyvet, amely hagyatékából és Móra Ferenc gondoskodásából ma a szegedi Somogyi Könyvtár kincse.

13 Varró 1990. 113-116.

növeléséhez is hozzájárult. Tömörkény István fogalmazta meg talán legtalálékobban ezt a lélektani szerepet: „[...] érdemes volt elmenni a csépai emberhez, mert legalább eszembe jutatta azokat, a kiket elfelednem nem lett volna szabad”.

Tömörkény István egymásba fonódó születési és halálozási (2016 – születésének 150. és 2017 – halálának századik) évfordulójának évében életműve előtti tisztelgés volt e könyv megjelentetése. Emellett azonban célunk volt visszaadni Csépanak és szűkebb tiszazugi társadalmi környezetének egykor híres, messze földről fölkeresett szentemberének, Mészáros Mihálynak az emlékezetét.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1942 *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza.* Budapest.

BARNA Gábor

1982 Mészáros Mihály, a csépai halottlátó. In: Barna Gábor (szerk.) *Csépa – tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből II.* Eger – Szolnok. 335-362.

CZÖVEK Judit

1987 A csépai halottlátó. In: Czövek Judit: *Halottlátók a magyar néphagyományban.* Debrecen.

ECSÉDY Ferenc

é.n. *Kunszentmárton száz év előtt.* (Kézirat, részlet)

KÁDÁR Lajos

1944 *Tyukász Péter.* Magyar Élet, Budapest.

MÓRA Ferenc

1921 *A festő halála.* Budapest.

TÖMÖRKÉNY István

1911 *Ne engedjük a madarat s más holmik.* Franklin Társulat, Budapest.

VARRÓ Ágnes

1990 Stohl Anna, a „szent asszony”. *Honismeret*, 1990. 18. évf. 2-3. szám, 113-116.